

XALQARO EKOLOGIK STANDARTLAR VA ULARNING MILLIY BIOIQTISODIYOT TIZIMLARIGA INTEGRATSIYALASHUVI

Kadirova Maraljon Matyakubovna

Buxoro davlat universiteti
dotsent, PhD.

Fayzulloyev Quvonchbek Salohiddin o'g'li

Buxoro davlat universiteti
talaba

Annotatsiya

Maqolada xalqaro ekologik standartlashtirish tizimining shakllanish bosqichlari va ularning milliy bioiqtisodiyot institutlariga integratsiyalashuv mexanizmlari tahlil qilingan. ISO 14000 seriyasi standartlari, Yevropa Ittifoqining bioiqtisodiyot strategiyasi, Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi, shuningdek Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya va unga tegishli protokollar misolida xalqaro amaliyot ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy tahlil, xalqaro tashkilotlarning ochiq statistik ma'lumotlarini umumlashtirish va milliy me'yoriy-huquqiy bazaning kontent-tahlili usullari qo'llanilgan. Tadqiqot davomida O'zbekistonning "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi va biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasi tahlil qilinib, mavjud me'yoriy-huquqiy bazadagi bo'shliqlar - jumladan, genetik resurslardan foydalanish bo'yicha Nagoya protokoliga qo'shilmaganlik, milliy "yashil" taksonomiyaning va majburiy issiqxona gazlari monitoring tizimining yo'qligi - aniqlangan. Maqola yakunida xalqaro standartlarni milliy amaliyotga bosqichma-bosqich moslashtirish bo'yicha besh bosqichli protsedura taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ekologik standartlashtirish, bioiqtisodiyot, ISO 14000, Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi, "yashil" iqtisodiyot, biologik xilma-xillik, barqaror rivojlanish.

Аннотация

В статье проанализированы этапы формирования международной системы экологической стандартизации и механизмы её интеграции в национальные институты биоэкономики. Международная практика рассмотрена на примере стандартов серии ISO 14000, стратегии биоэкономики Европейского союза, таксономии Европейского союза, а также Конвенции о биологическом разнообразии и связанных с ней протоколов. В исследовании применены сравнительно-правовой анализ, обобщение открытых статистических данных международных организаций и контент-анализ национальной нормативно-правовой базы. Проанализированы стратегия перехода Узбекистана к «зелёной» экономике и стратегия сохранения биологического разнообразия, выявлены пробелы в действующей нормативно-правовой базе - в том числе неприсоединение к Нагойскому протоколу о доступе к генетическим ресурсам, отсутствие национальной «зелёной» таксономии и обязательной системы мониторинга парниковых газов. В заключение предложена пятиэтапная процедура поэтапной адаптации международных стандартов к национальной практике.

Ключевые слова: экологическая стандартизация, биоэкономика, ISO 14000, таксономия Европейского союза, «зелёная» экономика, биологическое разнообразие, устойчивое развитие.

Abstract

The article analyses the stages in the formation of the international environmental standardisation system and the mechanisms of its integration into national bioeconomy institutions. International practice is examined through the ISO 14000 series of standards, the European Union Bioeconomy Strategy, the EU Taxonomy, and the Convention on Biological Diversity together with its protocols. The study applies comparative legal analysis, a synthesis of open statistical data from international organisations and content analysis of the national regulatory framework. Uzbekistan's strategy for the transition to a green economy and its biodiversity conservation strategy are analysed, and gaps in the current regulatory framework are identified, including non-accession to the Nagoya Protocol on access to genetic resources and the absence of a national green taxonomy and of a mandatory greenhouse gas monitoring system. The article concludes by proposing a five-stage procedure for the step-by-step adaptation of international standards to national practice.

Keywords: environmental standardisation, bioeconomy, ISO 14000, EU Taxonomy, green economy, biological diversity, sustainable development.

KIRISH

Bioiqtisodiyot tushunchasi so'nggi o'n besh yil ichida iqtisodiy siyosatning alohida yo'nalishiga aylandi: u qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi, oziq-ovqat sanoati, biotexnologiya va energetikani bitta - biologik resurslarni qayta tiklanadigan tarzda qayta ishlash - mantig'i atrofida birlashtiradi [2]; [11]. Biroq bu tarmoqlararo model faqat texnologik yechimlar bilan emas, balki uni tartibga soluvchi me'yoriy-texnik asos, ya'ni standartlar, sertifikatlar va xalqaro bitimlar bilan ham belgilanadi. Xalqaro amaliyotda bunday asos bir necha o'n yillar davomida shakllanib kelgan bo'lib, bugungi kunda o'zaro bog'liq, ammo bir-biridan tabiatan farq qiluvchi uchta qatlamdan iborat: majburiy davlatlararo bitimlar (masalan, Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya), mintaqaviy tartibga solish tizimlari (Yevropa Ittifoqining taksonomiyasi va bioiqtisodiyot strategiyasi) hamda ixtiyoriy bozor standartlari (ISO seriyasi, GRI, FSC) [10]; [22].

O'zbekiston uchun bu mavzu alohida ahamiyat kasb etadi. 2019-yil 4-oktyabrda qabul qilingan "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" [25] va shu yilning 30-oktyabrida tasdiqlangan atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi [26] mamlakat iqtisodiyotini resurs tejankor va biologik jihatdan barqaror modelga yo'naltirishni ko'zda tutadi. Biroq bu hujjatlar, ko'p hollarda, xalqaro standartlashtirish tizimiga qanday bog'lanishi kerakligini batafsil belgilamaydi - bu esa amaliyotchilar va qonun ijodkorlari oldida ochiq savol bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi - xalqaro ekologik standartlashtirish tizimining asosiy elementlarini tizimlashtirish, ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilish darajasini baholash va milliy amaliyotdagi bo'shliqlarni aniqlash, shuningdek

standartlarni yangilash va moslashtirish bo'yicha aniq tartib-taomil taklif etishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xalqaro ilmiy adabiyotda bioiqtisodiyot boshqaruvi va uning institutsional-huquqiy asoslari mustaqil tadqiqot yo'nalishi sifatida so'nggi o'n yilda faol shakllanib bormoqda, biroq bu jarayonning boshida bir necha muallif guruhining ishlari turadi. T. Dietz, J. Börner, J.J. Forster va J. fon Braun 41 mamlakatning milliy bioiqtisodiyot strategiyasini Barqaror rivojlanish maqsadlari nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilib, davlatlar qo'llaydigan vositalarni "imkoniyat yaratuvchi" (rag'batlantiruvchi) va "cheklovchi" (tartibga soluvchi) boshqaruv turlariga ajratgan holda tasniflagan [2]. Mualliflar bioiqtisodiy rivojlanishning to'rtta yo'nalishini farqlab, ularning har biri bo'yicha barqarorlikka faqat samarali boshqaruv mexanizmlari mavjud bo'lgandagina erishish mumkinligini ko'rsatgan - bu xulosa quyida O'zbekiston strategiyalarini baholashda ham boshlang'ich mezon sifatida qo'llaniladi.

M. Böxer, A.E. Toller, D. Perbandt, K. Beer va T. Vogelpohl bioiqtisodiyot siyosati va boshqaruviga oid xalqaro adabiyotni tizimli ravishda ko'zdan kechirib, mavzuni to'rtta asosiy tadqiqot yo'nalishiga ajratgan [1]. Ular, xususan, bioiqtisodiyot masalasi o'rmon xo'jaligi sohasida ayniqsa keng muhokama qilinishini qayd etib, siyosiy fanlar nuqtai nazaridan bir qator bo'shliqlarni - jumladan, bioiqtisodiyot siyosatidagi manfaatlar va kuch munosabatlarining yetarli o'rganilmaganligini - aniqlagan.

Berlin texnika universitetining Innovatsiya iqtisodiyoti kafedrasida faoliyat yurituvchi A. Gottinger, L. Ladu va K. Blind ISO va Yevropa standartlashtirish tashkilotlari qabul qilgan bioiqtisodiyotga oid standartlarning ilmiy adabiyotlarga va me'yoriy-huquqiy hujjatlarga qay darajada tayanishini miqdoriy usullar bilan tahlil qilgan [10]. Ularning xulosasiga ko'ra, fan va tartibga solish o'rtasidagi o'zaro ta'sir standartlarni muntazam yangilab borishning muhim omili bo'lib, aynan shu o'zaro ta'sir standartlashtirish jarayonining ilmiy bilimlarni sanoat amaliyotiga qanchalik tez singdirishini belgilaydi - bu kuzatuv 6-bo'limda taklif etiladigan besh bosqichli yangilash protsedurasi uchun ham nazariy zamin bo'lib xizmat qiladi.

T. Vogelpohl bioiqtisodiyotni uning boshqaruv instrumentlari orqali tushunishga bag'ishlangan alohida tadqiqotida barqarorlik standartlarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilib, ularning Yevropa Ittifoqi, Braziliya va Indoneziya kabi turli mintaqalardagi qo'llanilishini solishtirgan [22]. Muallifning asosiy xulosasiga ko'ra, ixtiyoriy standartlarning "barqarorlik"ni qanchalik ta'minlashi ko'p jihatdan bozor mantig'iga - ya'ni iste'molchi va investorlar talabiga - bog'liq bo'lib qoladi, bu esa davlat ishtirokisiz ishlaydigan standartlashtirish tizimining tabiiy chegarasini ko'rsatadi.

H. Gould, L. Kelleher va E. O'Nil 2010-2021-yillarda chop etilgan bioiqtisodiyotga oid ilmiy nashrlarni Scopus bazasi asosida bibliometrik tahlil qilgan [11]. Tadqiqot davomida nashrlar soni o'n yil ichida yigirma olti baravardan ortiq - 2010-yildagi sakkiz tadan 2021-yilda ikki yuz o'ntagacha - o'sgani, shuningdek nashrlarning katta qismi Shimoliy va Shimoli-g'arbiy Yevropa

institutlariga tegishli ekanligi aniqlangan; standartlashtirish va sertifikatlash mavzusi esa, mualliflarning ta'kidlashicha, ushbu adabiyot ichida nisbatan kam yoritilgan.

O'zbek iqtisodchilari orasida "yashil" iqtisodiyot muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlar soni so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. A.V. Vaxabov va Sh.X. Xajibakiyev "yashil" iqtisodiyot asosida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilib, milliy iqtisodiyotni resurs tejankor modelga o'tkazishning asosiy yo'nalishlarini asoslab bergan [37].

T.T. Jo'rayev va D. Jumanov O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollari respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallarida yoritib, mamlakat sharoitida "yashil" transformatsiyani tezlashtiruvchi omillarni tizimlashtirgan [30].

B.B. Shoyqulovning tadqiqotlarida "yashil" iqtisodiyot, "yashil taraqqiyot" va "yashil makon" kabi tushunchalarning mazmun-mohiyati nazariy jihatdan ochib berilgan, bu esa milliy iqtisodiy adabiyotda tegishli tushunchaviy apparatni aniqlashtirishga xizmat qilgan [36].

N. Yormonqulova esa iqtisodiy o'sish omillarini takomillashtirish va barqaror rivojlanishga erishish masalalarini o'rganib, iqtisodiy o'sish sifatini oshirishning institutsional shartlarini tahlil qilgan [38].

M.K. Matyakubovna va S.F. Kamolovna O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etishning amaliy imkoniyatlarini va uni rivojlantirish istiqbollari tahlil qilib, mamlakat sharoitida yashil transformatsiyani ta'minlovchi institutsional va iqtisodiy omillarni tizimlashtirgan [32]. Ushbu mavzuga bevosita yondosh yo'nalishda M.K. Matyakubovna alohida tadqiqotida xalqaro sertifikatlash va standartlashtirish tizimlarining O'zbekistonda rivojlanish jarayonini ko'rib chiqib, milliy standartlashtirish infratuzilmasining xalqaro (jumladan ISO) talablarga moslashtirilishi bilan bog'liq institutsional bosqichlarni tahlil qilgan [31] - bu xulosalar ushbu maqolaning 5 va 6-bo'limlarida ko'rib chiqiladigan milliy standartlashtirish tizimidagi bo'shliqlarni baholashda qo'shimcha empirik asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, M.K. Matyakubovna va I. Ozodbekning tashkiliy madaniyat va yetakchilik uslublariga bag'ishlangan qiyosiy tadqiqoti G'arb va Sharq boshqaruv modellarining farqlarini ochib berib [33], ISO 14001 kabi boshqaruv standartlarini joriy etishda rahbariyat majburiyati va tashkiliy madaniyatning ahamiyatini tushunish uchun qo'shimcha kontekst yaratadi.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, keltirilgan milliy tadqiqotlarning katta qismi "yashil" iqtisodiyotning umumiy kontseptual va strategik jihatlariga qaratilgan bo'lib, xalqaro texnik standartlar - ISO seriyasi, GRI, FSC, Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi - ning milliy bioiqtisodiyot institutlariga qanday integratsiyalashishi masalasi alohida tadqiqot predmeti sifatida deyarli o'rganilmagan. Xuddi shunday, xalqaro adabiyotda ham standartlashtirish va bioiqtisodiyot bog'liqligi asosan Yevropa Ittifoqi tajribasi misolida tahlil qilingan bo'lib, o'tish iqtisodiyoti mamlakatlari, jumladan Markaziy Osiyo davlatlari kontekstida bu masala amalda ochiq qolmoqda. Aynan ushbu bo'shliq mazkur maqolaning tadqiqot predmeti va ilmiy yangiligini belgilaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot uslubiyati uchta bir-birini to'ldiruvchi usulga asoslangan. Birinchidan, rasmiy hujjatlarni qiyosiy-huquqiy tahlil qilish usuli qo'llanildi - bunda ISO standartlari, Yevropa Ittifoqi me'yoriy-huquqiy hujjatlari (Reglament, Direktiva, strategik hisobotlar) va O'zbekiston Respublikasining tegishli qonun hujjatlari (Prezident farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari) o'zaro solishtirildi, ularning qamrovi, majburiylik darajasi va amal qilish muddatlari aniqlandi. Ikkinchidan, xalqaro tashkilotlarning (ISO, Yevropa Komissiyasi, GRI, FSC, UNFCCC kotibiyati) ochiq statistik ma'lumotlari umumlashtirildi, bu esa standartlarga a'zolik ko'lam va ularning amaliy miqyosi bo'yicha miqdoriy ko'rsatkichlar (1 va 2-rasmlarda, shuningdek 1-6-jadvallarda aks etgan) olish imkonini berdi. Uchinchidan, milliy me'yoriy-huquqiy bazaning kontent-tahlili o'tkazildi - bunda O'zbekistonning "yashil" iqtisodiyot va biologik xilma-xillikka oid asosiy hujjatlari xalqaro standartlarga bevosita yoki bilvosita havola qilish nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi. Ushbu uch usulning birgalikda qo'llanilishi nafaqat mavjud holatni tasvirlash, balki milliy amaliyotdagi bo'shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha asoslangan tartib-taomil ishlab chiqish imkonini berdi.

Tadqiqotning axborot bazasini ISO, Yevropa Komissiyasi, UNFCCC, GRI va FSC rasmiy saytlaridagi ma'lumotlar, EUR-Lex hamda lex.uz milliy qonunchilik bazasidagi hujjatlar, shuningdek bioiqtisodiyot boshqaruviga oid xalqaro va milliy ilmiy nashrlar tashkil etdi [7]; [13]; [20]; [25]. Tahlil davri 1992-yilda Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya qabul qilinganidan 2025-yilda Yevropa Ittifoqining yangi bioiqtisodiyot strategik asosi qabul qilingunga qadar bo'lgan bosqichlarni qamrab oladi. Milliy hujjatlarni baholashda T. Dietz va hammualliflari taklif etgan yondashuvdan - davlat vositalarini rag'batlantiruvchi va tartibga soluvchi boshqaruv turlariga ajratishdan - boshlang'ich mezon sifatida foydalanildi [2].

TAHLIL VA NATIJALAR

Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO) tomonidan ishlab chiqilgan "ISO 14000" seriyasi ekologik boshqaruv sohasidagi eng keng tarqalgan me'yoriy hujjatlar majmuidir. Uning yadrosini ISO 14001 standarti tashkil etadi - u tashkilotning ekologik boshqaruv tizimiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi va tizimli ravishda ekologik ta'sirni kamaytirish, qonunchilikka muvofiqlikni ta'minlash hamda uzluksiz takomillashtirishni talab qiladi [13]. Standartning 2015-yilgi uchinchi tahriri 2026-yilda yangi nashr bilan almashtirilmoqda [16], bu esa milliy standartlashtirish organlari uchun o'tish davrini rejalashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Bioiqtisodiyot nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega bo'lgan yana bir hujjatlar guruhi - hayot aylanishini baholash standartlaridir. ISO 14040 va ISO 14044 standartlari 2006-yilda to'rtta oldingi hujjatni (ISO 14040:1997, 14041:1999, 14042:2000, 14043:2000) birlashtirib, mahsulotning xomashyo qazib olishdan tortib utilizatsiyagacha bo'lgan barcha bosqichlaridagi ekologik ta'sirni baholash uslubiyatini yagona tizimga keltirdi [17]; [18]. Biomassaga asoslangan mahsulotlar - bioplastik, bioyoqilg'i, qayta ishlangan to'qimachilik xomashyosi - uchun aynan shu

uslubiyat ularning “yashilligi”ni raqamlar bilan isbotlashning yagona xalqaro tan olingan yo‘lidir.

Issiqxona gazlari emissiyasini hisoblash sohasida ISO 14064 seriyasi markaziy o‘rin tutadi. Uning birinchi qismi tashkilot darajasidagi issiqxona gazlari inventarizatsiyasini, ikkinchi qismi loyiha darajasidagi hisob-kitoblarni, uchinchi qismi esa mustaqil tekshiruv va tasdiqlash tartiblarini belgilaydi [14]. Bundan tashqari, mahsulot darajasida ISO 14067 (uglerod izi) va ISO 14046 (suv izi) qo‘llaniladi [17], ular birgalikda bioiqtisodiyot zanjiridagi resurs sarfini har tomonlama hisobga olish imkonini beradi (1-jadval).

1-jadval

ISO 14000 oilasiga kiruvchi bioiqtisodiyotga tegishli asosiy standartlar¹

Standart kodi	Nomi va qamrovi	Amaldagi tahriri	Bioiqtisodiyotdagi vazifasi
ISO 14001	Ekologik boshqaruv tizimlari - talablar	2015 (2026-y. yangi tahrirga o‘tish jarayonida)	Korxona darajasidagi ekologik boshqaruvning umumiy asosi
ISO 14040 / 14044	Hayot aylanishini baholash - tamoyillar va talablar	2006 (2017, 2020-y. tuzatishlar bilan)	Bioasosli mahsulotlarning to‘liq ekologik izini baholash
ISO 14064-1/-2/-3	Issiqxona gazlari - tashkilot, loyiha va tekshiruv darajasi	2018 / 2019 / 2019	Bioiqtisodiyot korxonalarida uglerod hisobotini yuritish
ISO 14046	Suv izi - tamoyillar va hisoblash uslubiyati	2014	Sug‘oriladigan qishloq xo‘jaligi va qayta ishlash uchun suv sarfini baholash
ISO 14067	Mahsulotning uglerod izi	2018	Eksport mahsulotlari uchun uglerod belgilanishi

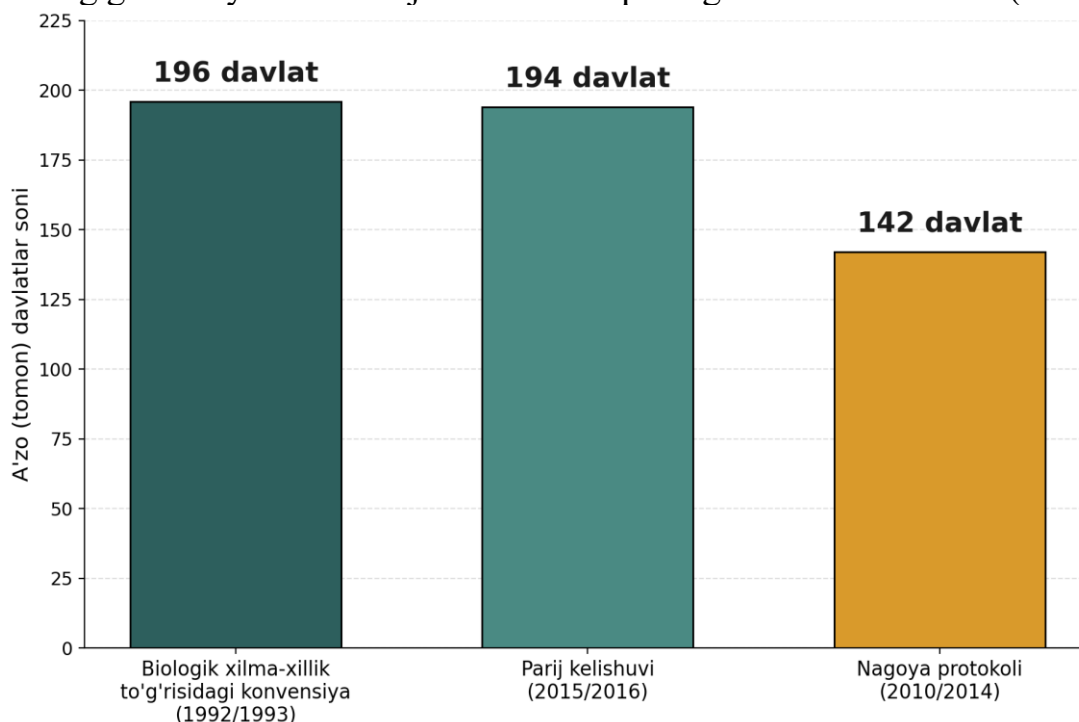
1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, ISO 14000 oilasiga kiruvchi standartlar bioiqtisodiyot zanjirining turli bo‘g‘inlarini qamrab oladi: ISO 14001 korxona darajasidagi boshqaruvni, ISO 14040/14044 mahsulotning to‘liq hayot aylanishini, ISO 14064 seriyasi, ISO 14067 va ISO 14046 esa mos ravishda issiqxona gazlari, uglerod izi va suv izini hisoblashni tartibga soladi [13]; [14]; [17]. Jadvaldagi standartlarning aksariyati 2006-2019-yillarda qabul qilingan yoki yangilangan bo‘lib, ISO 14001 ning yangi tahrirga o‘tish jarayonida ekanligi milliy standartlarni ham muntazam yangilab borish zarurligini ko‘rsatadi [16].

Bioiqtisodiyotning xomashyo bazasi - biologik va genetik resurslar - xalqaro huquqda alohida rejim bilan tartibga solinadi. 1992-yilda qabul qilingan Biologik xilma-xillik to‘g‘risidagi konvensiya bugungi kunga kelib 196 davlat tomonidan ratifikatsiya qilingan [35] va uchta asosiy maqsadga - bioxilma-xillikni saqlash, undan barqaror foydalanish hamda genetik resurslardan olinadigan foydani adolatli taqsimlashga - xizmat qiladi. O‘zbekiston ushbu konvensiyaga 1995-yil 5-mayda qo‘shilgan [34].

¹ Manba: ISO rasmiy sayti (iso.org) va ISO-Library ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Konvensiyaning ikkita amaliy protokoli mavjud. Bioxavfsizlik bo'yicha Kartaxena protokoli genetik modifikatsiyalangan organizmlarning transchegaraviy harakatini tartibga soladi; O'zbekistonda uni amalga oshirish chora-tadbirlari Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 11-maydagi 275-son qarori bilan tasdiqlangan [29]. Genetik resurslarga kirish va ulardan olingan foydani taqsimlash bo'yicha Nagoya protokoli esa 2014-yilda kuchga kirgan va hozirda 142 davlat tomonidan ratifikatsiya qilingan [24], biroq O'zbekiston hali ushbu protokolga rasmiy ravishda qo'shilmagan - bu holat 5-bo'limda batafsilroq muhokama qilinadi.

Iqlim yo'nalishidagi bitimlar orasida Parij kelishuvi alohida o'rin tutadi - unga hozirda 194 davlat a'zo [20], jumladan O'zbekiston ham 2018-yil 9-noyabrda uni ratifikatsiya qilgan; bundan oldin, 1999-yil 12-oktyabrda mamlakat Kioto protokolini ratifikatsiya qilgan edi [21]. 1-rasmda ushbu uchta hujjatga a'zolik ko'lami solishtirilgan [20]; [24]; [35]: undan ko'rinib turibdiki, genetik resurslarga oid Nagoya protokoli boshqa ikki hujjatga nisbatan ancha kam davlat tomonidan qabul qilingan, bu esa uning global "yetilish darajasi" nisbatan pastligidan dalolat beradi (1-rasm).

1-rasm. Asosiy xalqaro ekologik-huquqiy hujjatlarga a'zolik ko'lamining qiyosiy tavsifi¹

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiyaga 196 davlat, Parij kelishuviga 194 davlat a'zo bo'lgan holda, Nagoya protokolini 142 davlat ratifikatsiya qilgan [20]; [24]; [35]. Nagoya protokolining qamrovi konvensiyanikidan 54 davlatga kam bo'lib, genetik resurslardan foydalanish bo'yicha xalqaro rejim hali to'liq shakllanmaganini ko'rsatadi. Ushbu va boshqa asosiy bitimlarning qabul qilingan yillari, a'zolar soni hamda O'zbekistonning ulardagi maqomi umumlantirilgan (2-jadval).

¹ Manba: CBD, UNFCCC va Nagoya protokoli rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-jadval
Bioiqtisodiyotga tegishli asosiy ko'p tomonlama ekologik bitimlar¹

Hujjat	Qabul qilingan / kuchga kirgan	A'zolar soni	O'zbekiston maqomi
Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya (CBD)	1992 / 1993	196	A'zo, 1995-yil 5-may
Kartaxena bioxavfsizlik protokoli	2000 / 2003	-	Amalga oshirish chora- tadbirlari qabul qilingan 2020- yil
Nagoya protokoli (genetik resurslar)	2010 / 2014	142	Hali qo'shilmagan
Kioto protokoli	1997 / 2005	192 dan ortiq	Ratifikatsiya qilingan, 1999-yil
Parij kelishuvi	2015 / 2016	194	Ratifikatsiya qilingan, 2018-yil

2-jadvalda O'zbekiston bioiqtisodiyotga tegishli beshta asosiy ko'p tomonlama hujjatdan to'rttasida ishtirok etadi: konvensiyaga 1995-yilda a'zo bo'lgan, Kioto protokoli va Parij kelishuvini mos ravishda 1999 va 2018-yillarda ratifikatsiya qilgan hamda Kartaxena protokolini amalga oshirish chora-tadbirlarini 2020-yilda qabul qilgan [21]; [29]; [34]. Yagona istisno - genetik resurslarga oid Nagoya protokoli bo'lib, unga hali qo'shilmaganligi milliy bioiqtisodiyotning xomashyo bazasi bo'yicha huquqiy rejimdagi asosiy bo'shliq ekanligini ko'rsatadi.

Yevropa Ittifoqi bioiqtisodiyotni institutsional jihatdan eng izchil rivojlantirgan hudud hisoblanadi. Birinchi strategiya 2012-yilda qabul qilingan [4], 2018-yilda esa u tub yangilanishga uchragan - yangi tahrir doiraviy va barqaror biologik resurslardan foydalanishga urg'u bergan. 2022-yilda Yevropa Komissiyasi strategiyaning amalga oshirilishi bo'yicha hisobot (COM/2022/283) e'lon qildi, unda mintaqaviy bioiqtisodiyot strategiyalarining ko'payishi va xususiy investitsiyalarning barqaror o'sishi qayd etilgan [6]. Nihoyat, 2025-yilda "Raqobatbardosh va barqaror Yevropa Ittifoqi bioiqtisodiyoti uchun strategik asos" nomli yangi hujjat qabul qilindi, u 2040-yilgacha bo'lgan istiqbolni belgilaydi [3].

Raqamlar strategiyaning amaliy miqyosini yaqqol ko'rsatadi: 2023-yilda Yevropa Ittifoqi bioiqtisodiyotining qiymati 2,7 trillion yevroni tashkil etgan va unda 17 milliondan ortiq kishi, ya'ni Yevropa Ittifoqi bandligining taxminan 8 foizi band bo'lgan [3]. Bu ko'rsatkichlar bioiqtisodiyotning endi tor ixtisoslashgan yo'nalish emas, balki makroiqtisodiy miqyosdagi tarmoq ekanligini tasdiqlaydi (3-jadval).

3-jadval Yevropa Ittifoqi bioiqtisodiyot siyosatining o'n uch yil ichida kontseptual asosdan amaliy doktrinaga aylanganini ko'rsatadi: 2012-yilgi strategiya dastlabki kontseptual asosni belgilagan bo'lsa, 2018-yilgi tahrir doiraviylik va investitsiya xavfsizligiga, 2022-yilgi hisobot mintaqaviy strategiyalar tahliliga, 2025-yilgi strategik asos esa 2040-yilgacha raqobatbardoshlikka urg'u beradi [3]; [4]; [6]. Strategiyaning har to'rt-olti yilda yangilanib borgani

¹ Manba: CBD, UNFCCC va Vazirlar Mahkamasi hujjatlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

bioiqtisodiyotni tartibga solish doimiy yangilanib turadigan jarayon ekanligini tasdiqlaydi.

3-jadval

Yevropa Ittifoqi bioiqtisodiyot strategiyasining evolyutsiyasi¹

Yil	Hujjat / voqea	Asosiy mazmuni
2012	Birinchi Bioiqtisodiyot strategiyasi	Biologik resurslarga asoslangan iqtisodiyotning dastlabki kontseptual asosi
2018	Yangilangan strategiya va Harakat rejasi	Doiraviy va barqaror biomassadan foydalanishga urg'u; investitsiya xavfsizligi
2022	Amalga oshirish bo'yicha hisobot (COM/2022/283)	Mintaqaviy strategiyalar sonining o'sishi va yutuqlar tahlili
2025	"Strategik asos" (yangi bioiqtisodiyot doktrinasi)	2040-yilgacha raqobatbardoshlik va sanoat ishtiroki ustuvorligi

2020-yil 18-iyunda qabul qilingan (EI) 2020/852-sonli Reglament, ya'ni Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi, iqtisodiy faoliyatning "ekologik jihatdan barqaror" deb topilishi uchun oltita mezonni belgilaydi [7]. Faoliyat turi ushbu maqsadlardan kamida bittasiga sezilarli hissa qo'shishi, qolganlariga "sezilarli zarar keltirmasligi" hamda minimal ijtimoiy kafolatlariga rioya qilishi shart [12]. 2022-yil 1-yanvardan boshlab yirik kompaniyalar o'z moliyaviy hisobotlarida ushbu ko'rsatkichlarni oshkor qilishga majburdir [19]. Taksonomiyaning oltita ekologik maqsadi 4-jadvalda keltirilgan (4-jadval).

4-jadval

Yevropa Ittifoqi taksonomiyasining oltita ekologik maqsadi²

№	Ekologik maqsad
1	Iqlim o'zgarishini yumshatish
2	Iqlim o'zgarishiga moslashish
3	Suv va dengiz resurslarini barqaror foydalanish va muhofaza qilish
4	Doiraviy iqtisodiyotga o'tish, jumladan chiqindilarning oldini olish
5	Ifloslanishning oldini olish va uni nazorat qilish
6	Biologik xilma-xillik va ekotizimlarni muhofaza qilish hamda tiklash

4-jadvalda keltirilgan oltita maqsad Yevropa Ittifoqi taksonomiyasining asosini tashkil etadi [7]. Ulardan uchta - suv resurslarini muhofaza qilish, doiraviy iqtisodiyotga o'tish hamda biologik xilma-xillik va ekotizimlarni tiklash - bevosita bioiqtisodiyot tarmoqlariga taalluqli bo'lib, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi va biomassani qayta ishlash faoliyatining "yashil" deb tan olinishida aynan shu mezonlar hal qiluvchi ahamiyatga ega [7; 12].

Taksonomiya bilan bir qatorda, 2020-yil martida qabul qilingan Doiraviy iqtisodiyot bo'yicha yangi harakat rejasi alohida ahamiyatga ega - u yettita ustuvor tarmoqni, jumladan biomassa va biologik asosdagi mahsulotlarni ham qamrab oladi hamda biomassadan kaskadli foydalanishni rag'batlantiradi [5]. Rejaning kirish

¹ Manba: Yevropa Komissiyasi va The European Bioeconomy Network ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

² Manba: Regulation (EU) 2020/852 (EUR-Lex) asosida muallif tomonidan tuzilgan.

qismida ta'kidlanishicha, agar hozirgi tendensiya davom etsa, global material iste'moli - shu jumladan biomassa - keyingi qirq yil ichida ikki baravar oshishi mumkin [5], bu esa aynan resurs samaradorligini oshiruvchi standartlarning ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Davlat tomonidan tartibga solinadigan me'yorlardan farqli o'laroq, ixtiyoriy sertifikatlash tizimlari bozor mexanizmlari orqali ta'sir ko'rsatadi. Global hisobotlilik tashabbusi (GRI) 1997-yilda tashkil etilgan bo'lib, bugungi kunda 100 dan ortiq mamlakatda 14 000 dan ziyod tashkilot tomonidan qo'llaniladi [9]. GRI standartlari uchta guruhga - umumiy, tarmoq va mavzu bo'yicha standartlarga - bo'linadi; ularning qayta ko'rib chiqilgan Umumiy standartlari 2023-yil yanvaridan e'tiboran qo'llanilmoqda [23].

O'rmon xo'jaligi sohasida shunga o'xshash rolni O'rmon boshqaruvi kengashi (FSC) sertifikati o'ynaydi. 1993-yilda tashkil etilgan FSC hozirda dunyo bo'ylab 160 million gektardan ortiq o'rmon maydonini va 70 000 dan ortiq tashkilotni sertifikatlashtirgan [8], uning o'nta tamoyili ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlarni bir vaqtda qamrab oladi. Ikkala tizim ham davlat majburlashisiz, faqat bozor talabi - iste'molchilar, investorlar va yetkazib beruvchi zanjirlar bosimi - orqali ishlaydi; bu ularning tezkorligini ta'minlaydi, ammo shu bilan birga qamrovini ixtiyoriy ishtirok etuvchilar bilan cheklaydi (5-jadval).

5-jadval

GRI va FSC standartlarining qiyosiy tavsifi¹

Mezon	GRI	FSC
Tashkil etilgan yili	1997	1993
Diqqat markazi	Ekologik, ijtimoiy va boshqaruv hisobotlari	O'rmon xo'jaligini barqaror boshqarish sertifikati
Qamrov ko'lam	14 000< tashkilot, 100< mamlakat	160< mln gektar, 70 000< tashkilot
Tuzilishi	Umumiy, tarmoq va mavzu bo'yicha standartlar	10 ta tamoyil va mezon
Amal qilish shakli	Ixtiyoriy hisobotlilik	Ixtiyoriy sertifikatlash va nazorat zanjiri

5-jadvalda GRI va FSC turli maqsadlarga xizmat qiladi: GRI 100 dan ortiq mamlakatdagi 14 000 dan ziyod tashkilotni hisobotlilik orqali qamrab olsa, FSC 160 million gektardan ortiq o'rmon maydoni va 70 000 dan ortiq tashkilotni sertifikatlash orqali qamrab oladi [8]; [9]. Biroq ikkala tizimning ham ixtiyoriy tabiati ularning ta'sir doirasini bozor talabiga bog'liq qilib qo'yadi [22].

O'zbekistonda bu ikki tizimning amaliy qo'llanilishi hozircha juda tor doirada qolmoqda: eksportga yo'naltirilgan yirik korxonalarning bir qismi tashqi bozor talabiga javoban GRI asosidagi hisobotlarni tayyorlashga kirishgan bo'lsa-da, bu amaliyot ommaviy tus olmagan; FSC sertifikatlashtirilgan o'rmon xo'jaligi maydonlari esa deyarli mavjud emas.

¹ Manba: globalreporting.org va fsc.org rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

O'zbekistonning ekologik-iqtisodiy transformatsiyasi bir nechta o'zaro bog'liq hujjatlar orqali institutsionallashtirilgan. Markaziy o'rinni yuqorida qayd etilgan "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" [25] egallaydi, unga ko'ra 2030-yilga borib energiya samaradorligi ko'rsatkichini ikki baravar oshirish va qayta tiklanuvchi manbalar ulushini elektr energiyasi ishlab chiqarishning 25 foizidan ortig'iga yetkazish rejalashtirilgan [36]. Shu bilan bir qatorda, atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi tarmoqlararo ekologik vazifalarni belgilaydi [26].

Biologik resurslar bo'yicha alohida hujjat sifatida Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-iyundagi 484-son qarori bilan tasdiqlangan "2019-2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasi"ni ko'rsatish mumkin [28], u chorvachilikning tabiiy ekotizimlarga bosimini va sug'orish infratuzilmasining tor yo'naltirilgan rivojlanishini asosiy xavf omillari sifatida belgilaydi. 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son qaror esa "yashil" iqtisodiyotga o'tish islohotlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan monitoring mexanizmini joriy etdi - unga ko'ra davlat organlari rahbarlari har chorakda bajarilgan ishlar yuzasidan hisobot berishlari lozim [27]. Ushbu hujjatlarning asosiy rekvizitlari va mazmuni 6-jadvalda umumlashtirilgan (6-jadval).

6-jadval

O'zbekistonning "yashil"/bioiqtisodiyotga oid asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlari¹

Hujjat	Sana / raqami	Mazmuni
Prezident qarori	2019-yil 4-oktabr PQ-4477	2019-2030-yillar "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi
Prezident farmoni	2019-yil 30-oktabr PF-5863	2030-yilgacha atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi
Vazirlar Mahkamasi qarori	2019-yil 11-iyun № 484	2019-2028-yillar biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasi
Vazirlar Mahkamasi qarori	2020-yil 11-may № 275	Kartaxena bioxavfsizlik protokolini amalga oshirish chora-tadbirlari
Prezident qarori	2022-yil 2-dekabr PQ-436	"Yashil" iqtisodiyotga o'tish islohotlari samaradorligini oshirish

Ushbu hujjatlar majmui O'zbekistonda "yashil" transformatsiya uchun mustahkam siyosiy irodaning mavjudligini ko'rsatadi. Biroq ularning barchasi asosan maqsadli ko'rsatkichlar va institutsional chora-tadbirlarni belgilaydi, xalqaro texnik standartlar - ISO, GRI, Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi - bilan qanday uzviy bog'lanishi kerakligi haqida esa aniq mexanizm keltirilmagan. Aynan shu holat keyingi bo'limda ko'rib chiqiladigan bo'shliqlarning bosh sababi hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan tahlil asosida O'zbekiston bioiqtisodiyotining me'yoriy-texnik infratuzilmasida bir necha aniq bo'shliqni ajratib ko'rsatish mumkin.

a) Genetik resurslar sohasidagi huquqiy bo'shliq. O'zbekiston Biologik xilma-xillik konvensiyasi va Kartaxena protokoliga a'zo bo'lsa-da, Nagoya protokoliga hali

¹ Manba: lex.uz Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi asosida muallif tomonidan tuzilgan.

qo'shilmagan [24]; [34]. Amalda bu shuni anglatadiki, mamlakat florasi va faunasidan olingan genetik material asosida xorijda yaratilgan mahsulotlar (farmatsevtika, kosmetika, urug'chilik) uchun adolatli foyda taqsimoti mexanizmi milliy qonunchilikda mavjud emas - bu, bir tomondan, xorijiy kompaniyalar uchun huquqiy noaniqlik, ikkinchi tomondan, davlat uchun potentsial daromad manbaining yo'qotilishini anglatadi.

b) Milliy "yashil" taksonomiyaning yo'qligi. Yevropa Ittifoqi taksonomiyasidan farqli o'laroq [7], O'zbekistonda qaysi iqtisodiy faoliyat turlari "yashil" yoki bioiqtisodiy deb hisoblanishi mumkinligini belgilovchi yagona tasniflagich mavjud emas. Bu, xususan, "yashil" obligatsiyalar va kreditlar bilan ishlaydigan bank institutlari uchun mezonlar noaniqligini keltirib chiqaradi va "yashil bo'yash" xavfini oshiradi.

c) Majburiy issiqxona gazlari monitoring tizimining yo'qligi. ISO 14064-1 standarti [14] asosida ishlaydigan tashkilot darajasidagi hisobot tizimi hozircha faqat yirik eksportyor korxonalar tomonidan, ko'pincha xorijiy hamkorlar talabiga javoban, ixtiyoriy tarzda qo'llanilmoqda. Milliy miqyosda yagona monitoring, hisobot va tekshiruv tizimining yo'qligi bioiqtisodiyot tarmoqlarining (masalan, biogaz va organik o'g'it ishlab chiqarish) uglerod kreditlari bozoriga chiqishini murakkablashtiradi.

d) Ixtiyoriy sertifikatlashning tor qamrovi. Yuqorida qayd etilganidek, GRI va FSC kabi tizimlar amaliyotda faqat bir nechta yirik eksport yo'naltirilgan korxonalar tomonidan qo'llaniladi; qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat qayta ishlash tarmog'idagi o'rta va kichik tadbirkorlar uchun bunday sertifikatlashtirish amalda erishib bo'lmaydigan xarajat va bilim darajasini talab qiladi.

e) Standartlarni yangilash mexanizmining institutsional zaifligi. ISO 14001 kabi asosiy standartlarning muntazam qayta ko'rib chiqilishi (masalan, 2026-yilga mo'ljallangan yangi tahrir) [15]; [16] milliy standartlashtirish tizimida avtomatik tarzda aks etmaydi - bu jarayon amalda ko'pincha yillab kechikadi.

Yuqorida aniqlangan bo'shliqlarni bartaraf etish nafaqat yangi standartlarni joriy etishni, balki mavjudlarini o'z vaqtida yangilab borishni ham talab qiladi. Uchta yo'nalish alohida ustuvorlikka ega deb hisoblaymiz.

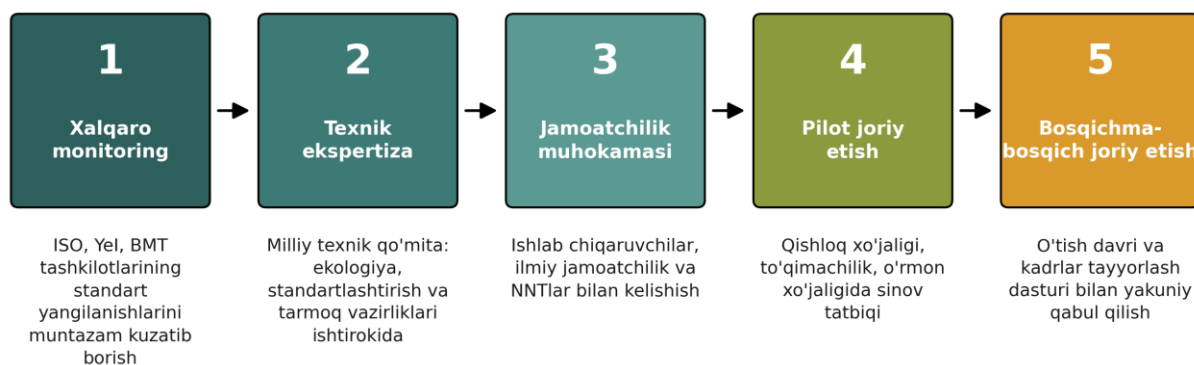
Birinchidan, ISO 14001 standartining 2015-yilgi tahriridan 2026-yilgi yangi nashrga o'tish jarayoni [16] milliy darajada rasman kuzatilishi va tegishli milliy standart (O'z DSt ISO 14001) muvofiq ravishda yangilanishi lozim. Amaliyotda buning kechikishi mahalliy sertifikatlangan korxonalarning xalqaro tan olinishini yo'qotish xavfini tug'diradi.

Ikkinchidan, GRI tomonidan qayta ko'rib chiqilgan va 2023-yildan qo'llanilayotgan Umumiy standartlar [23] davlat ulushi katta bo'lgan korxonalar - xususan energetika, kimyo va qishloq xo'jaligi xomashyosini qayta ishlash tarmog'ida faoliyat yurituvchi korxonalar - uchun tavsiya etiluvchi hisobotlilik namunasi sifatida tegishli tarmoq vazirliklari tomonidan rasman tanishtirilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, hozircha mavjud bo'lmagan, ammo zarur bo'lgan ikki instrument - Nagoya protokoliga qo'shilish va milliy "yashil"/bioiqtisodiy taksonomiyaning ishlab

chiqish - ustuvor vazifa sifatida belgilanishi kerak. Bunda Yevropa Ittifoqi taksonomiyasining oltita mezoniga o'xshash [7], ammo O'zbekiston sharoitiga - jumladan suv taqchilligi va Orol dengizi mintaqasining ekologik holatini hisobga oluvchi - moslashtirilgan mezonlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Standartlarni yangilash va joriy etishning tizimli, oldindan bashorat qilinadigan jarayoni bo'lishi uchun quyidagi besh bosqichli tartib-taomilni taklif etamiz (2-rasm): birinchi bosqichda ISO, Yevropa Ittifoqi va Birlashgan Millatlar Tashkiloti tizimidagi tashkilotlarning standart yangilanishlari muntazam kuzatiladi; ikkinchi bosqichda ekologiya, standartlashtirish va tarmoq vazirliklari vakillaridan iborat texnik qo'mita ekspertiza o'tkazadi; uchinchi bosqichda loyiha ishlab chiqaruvchilar, ilmiy jamoatchilik va nodavlat notijorat tashkilotlari bilan muhokama qilinadi; to'rtinchi bosqichda ustuvor tarmoqlarda - qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, o'rmon xo'jaligida - pilot tatbiq amalga oshiriladi; beshinchi, yakuniy bosqichda esa o'tish davri va kadrlar tayyorlash dasturi bilan birga standart majburiy yoki tavsiya etiluvchi tartibda joriy etiladi.

2-rasm. Xalqaro ekologik standartlarni milliy amaliyotga moslashtirish va yangilash tartibi (taklif etilayotgan model)¹

2-rasmda keltirilgan model standartlarni joriy etishni besh ketma-ket bosqichga ajratadi: har bir bosqich oldingisining natijasiga tayanadi, jarayon xalqaro monitoringdan boshlanib, o'tish davri va kadrlar tayyorlash dasturi bilan yakunlanadi. Modelning asosiy afzalligi shundaki, u standartlarni yangilashni muntazam va oldindan rejalashtiriladigan jarayonga aylantiradi hamda fan va tartibga solish o'rtasidagi o'zaro ta'sirni institutsional darajada mustahkamlaydi [10].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, xalqaro ekologik standartlashtirish tizimi uch qatlamli tuzilishga ega - majburiy ko'p tomonlama bitimlar, mintaqaviy tartibga solish (Yevropa Ittifoqi misolida) va ixtiyoriy bozor standartlari (ISO, GRI, FSC) - va bu qatlamlarning har biri bioiqtisodiyotning turli jihatlarini, xomashyo bazasini, moliyalashtirilishini va mahsulot sifatini tartibga soladi. O'zbekiston so'nggi olti-yetti yil ichida "yashil" iqtisodiyot va biologik xilma-xillikni saqlash bo'yicha izchil

¹ Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan taklif etilayotgan model.

siyosiy-huquqiy baza yaratgan bo'lsa-da, bu baza xalqaro texnik standartlar bilan tizimli bog'lanmagan holda qolmoqda. Xususan, genetik resurslarga oid Nagoya protokoliga qo'shilmaslik, milliy "yashil" taksonomiyaning yo'qligi va majburiy issiqxona gazlari monitoring tizimining rivojlanmaganligi - uchta eng muhim bo'shliq sifatida aniqlandi.

Taklif etilgan besh bosqichli integratsiyalashuv modeli - xalqaro monitoringdan tortib bosqichma-bosqich joriy etishgacha - standartlarni tasodifiy emas, balki oldindan bashorat qilinadigan tarzda milliy amaliyotga singdirish imkonini beradi. Bunday yondashuv, bir tomondan, mamlakat bioiqtisodiyot mahsulotlarining xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, tabiiy resurslardan foydalanishning shaffofligi va adolatlilikini oshiradi. Kelgusi tadqiqotlar aynan taklif etilgan taksonomiya mezonlarini miqdoriy jihatdan ishlab chiqishga va uni ustuvor tarmoqlarda sinovdan o'tkazishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi amaliy tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

1. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzurida xalqaro standartlarni monitoring qilish va milliy amaliyotga moslashtirish bo'yicha doimiy ishlaydigan maxsus guruh tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

2. Nagoya protokoliga qo'shilish masalasi tegishli tarmoq vazirliklari ishtirokida qayta ko'rib chiqilishi lozim, zero mamlakat boy o'simlik va hayvonot dunyosiga ega bo'lib, bu resurslardan olinadigan potensial foyda hozircha huquqiy jihatdan tartibga solinmagan.

3. "Yashil" bank kreditlash va obligatsiyalar bozorini rivojlantirish uchun Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi tajribasidan foydalangan holda, milliy sharoitga moslashtirilgan tasniflagich ishlab chiqish tavsiya etiladi.

4. Kichik va o'rta biznes uchun GRI va FSC sertifikatlashtirish xarajatlarini qisman qoplaydigan davlat granti yoki subsidiya dasturini joriy etish ularning xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

5. Taklif etilgan besh bosqichli protsedura standartlashtirish organining ichki tartibiga rasman kiritilishi, standartlarni yangilashning tasodifiy emas, balki institutsional jarayon bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Böcher, M., Töller, A. E., Perbandt, D., Beer, K., & Vogelpohl, T. (2020). Research trends: Bioeconomy politics and governance. *Forest Policy and Economics*, 118, 102219. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2020.102219>

2. Dietz, T., Börner, J., Förster, J. J., & von Braun, J. (2018). Governance of the bioeconomy: A global comparative study of national bioeconomy strategies. *Sustainability*, 10(9), 3190. <https://doi.org/10.3390/su10093190>

3. European Bioeconomy Network. (2025). European Commission adopts new EU Bioeconomy Strategy to boost green growth, competitiveness and resilience in Europe. <https://eubionet.eu/european-commission-adopts-new-eu-bioeconomy-strategy-to-boost-green-growth-competitiveness-and-resilience-in-europe/>

4. European Commission. (n.d.). Bioeconomy strategy. Directorate-General for Environment. https://environment.ec.europa.eu/strategy/bioeconomy-strategy_en

5. European Commission. (2020). A new Circular Economy Action Plan: For a cleaner and more competitive Europe (COM/2020/98 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0098>
6. European Commission. (2022). Report COM/2022/283: EU Bioeconomy Strategy progress report. Knowledge4Policy. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/report-com/2022/283-eu-bioeconomy-strategy-progress-report-european-bioeconomy-policy_en
7. European Parliament and Council. (2020). Regulation (EU) 2020/852 of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32020R0852>
8. Forest Stewardship Council. (n.d.). About us. <https://fsc.org/en/about-us>
9. Global Reporting Initiative. (n.d.). About GRI. <https://www.globalreporting.org/about-gri/>
10. Gottinger, A., Ladu, L., & Blind, K. (2023). Standardisation in the context of science and regulation: An analysis of the bioeconomy. Environmental Science & Policy, 147, 188-200. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2023.06.013>
11. Gould, H., Kelleher, L., & O'Neill, E. (2023). Trends and policy in bioeconomy literature: A bibliometric review. EFB Bioeconomy Journal, 3, 100047. <https://doi.org/10.1016/j.bioeco.2023.100047>
12. Green Finance Platform. (n.d.). Regulation (EU) 2020/852 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment. <https://www.greenfinanceplatform.org/policies-and-regulations/regulation-eu-2020852-establishment-framework-facilitate-sustainable>
13. International Organization for Standardization. (2015). ISO 14001:2015. Environmental management systems - Requirements with guidance for use. ISO. <https://www.iso.org/standard/60857.html>
14. International Organization for Standardization. (2018). ISO 14064-1:2018. Greenhouse gases - Part 1: Specification with guidance at the organization level for quantification and reporting of greenhouse gas emissions and removals. ISO. <https://www.iso.org/standard/66453.html>
15. International Organization for Standardization. (2024). ISO 14001:2015/Amd 1:2024. Climate action changes. ISO. <https://www.iso.org/standard/88209.html>
16. International Organization for Standardization. (n.d.). ISO 14001 explained. <https://www.iso.org/home/insights-news/resources/iso-14001-explained.html>
17. ISO-Library. (n.d.). ISO 14040:2006. Life cycle assessment - Principles and framework. <https://iso-library.com/standard/14040/>
18. ISO-Library. (n.d.). ISO 14044. Life cycle assessment - Requirements and guidelines. <https://iso-library.com/standard/14044/>
19. Société Générale Securities Services. (n.d.). What is the Taxonomy regulation? <https://www.securities-services.societegenerale.com/en/insights/views/news/taxonomy/>

20. UNFCCC. (n.d.). Paris Agreement - Status of ratification.
<https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification>
21. UNFCCC. (n.d.). Uzbekistan - Party profile. <https://unfccc.int/ru/node/61233>
22. Vogelpohl, T. (2023). Understanding the bioeconomy through its instruments: Standardizing sustainability, neoliberalizing bioeconomies? Sustainability Science, 18(2), 583-597. <https://doi.org/10.1007/s11625-022-01256-2>
23. Wikipedia. (n.d.). Global Reporting Initiative.
https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Reporting_Initiative
24. Wikipedia. (n.d.). Nagoya Protocol.
https://en.wikipedia.org/wiki/Nagoya_Protocol
25. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabr PQ-4477-son "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/4539502>
26. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktyabr PF-5863-son "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4574008>
27. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabr PQ-436-son "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/6303230>
28. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-iyun 484-son "2019-2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/4372839>
29. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 11-may 275-son "Biologik xilma-xillik haqidagi Konvensiyaning bioxavfsizlik bo'yicha Kartaxena protokoli qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/4808869>
30. Jo'rayev, T. T., & Jumanov, D. (2018). O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlanish imkoniyatlari va istiqbollari. In "Jahonda barqaror iqtisodiy rivojlanish konsepsiyalarini amalga oshirish mexanizmi va dastaklari" Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. Universitet.
31. Matyakubovna, K. M. (2024). Development of international certification and standardization systems in Uzbekistan. American Journal of Education and Learning, 4(1), 60-67.
32. Matyakubovna, K. M., & Kamolovna, S. F. (2024). O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etishning imkoniyatlari va rivojlantirish istiqbollari. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(07), 214-221.
33. Matyakubovna, M. K., & Ozodbek, I. (2024). Corporate culture and leadership styles: A comparative analysis of Western and Eastern management. Journal of Multidisciplinary Bulletin, 8(3), 126-133.
34. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. (n.d.). Xalqaro konvensiyalar ro'yxati. <https://eco.gov.uz/en/site/page?numer=103>

35. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi. (2021). Xalqaro biologik xilma-xillik kunini nishonlash doirasidagi davra suhbat materiallari. <http://www.uznature.uz/en/site/news?id=1499>

36. O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari. (2023). ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/376050146>

37. Vaxabov, A. V., & Xajibakiyev, Sh. X. (n.d.). "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning nazariy va amaliy jihatlari. "XXI asr: fan va ta'lim masalalari" ilmiy elektron jurnali.

38. Yormonqulova, N. (2024). Iqtisodiy o'sish omillarini takomillashtirish va barqaror rivojlanishga erishish. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 10(10), 109-112.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Turobova Hulkar Rustamovna
Oripov Mahmud Ashurovich
Xidirova Gavxar Rustamovna
Qudratov Aziz Dehqonboyevich
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-YIL, 24-25-SENTABR, MAXSUS-SON, I-II-SEKSIYALAR

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +99890 5125464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**